

ЭКОЛОГИЧЕСКАЙ ПРОЕКТ

Аахта – Алина Кожурова, 6 саастаах, «Мичил» о5о саадын итиллээччитэ.

Салайааччы – Шарина Мария Алексеевна

Темата «Төрөөбүт дойдум- Саха сирэ».

Актуальноһа: Төрөөбүт дойдубут дьикти, ытык мааны сирдэрин о5олор учугэйдик билбэттэрэ буолар.

Сыала–соруга:

1. Төрөөбүт дойдубут ытык- кэрэ сирдэрин о5олорго билиһиннэри.
2. Айылҕа дьикти көстүүлэринэн киэн туттуу.
3. Төрөөбүт дойдуга таптала, убаастабылы иити.

Биһиги төрөөбүт дойдубут Саха сирэ аан дойдуга кэрэ айылҕатынан, дьикти көстүүлэринэн, сэдэх үүнээйилэринэн, күндү түүлээбинэн, дьикти сиртэн хостонор баайдарынан биллэр.

Араас дьикти көстүүлэри учуонайдар билигин даҕаны үөрэтэллэр, чинчийэллэр.

2002 сыллаахха Сунтаар улууһугар учуонайдар стегозавр диэн динозавр унуохтары булбуттар. Динозаврдар 140 млн сыл аннараа өттүгэр олон ааспыттар диэн быһаарбыттар. Улахан вулкан эстиитин түмүгэр динозаврдар суох буолбуттар эбит. Ол аата Саха сиригэр маамоннар эрэ буолбакка, динозаврдар эмиэ олон ааспыттар эбит.

Саха сирин биир киэн туттуунан сиртэн хостонор байдара буолар, 80 көрүн туһалаах таастар бааллар эбит.

Манньык үһүээн баар эбит: «Былыр –былыр кыһынны тымныыга Танара Саха сирин үрдүнэн көтөн иһэн илиитэ наһаа томмут, ол иһин кундутаастаах мөһөөччүгүн түһэрэн кэбиспит.Онтон ылата дьонно хайалар быыстарыгар, туундараҕа күндү таастары булар буолбуттар».

Мөлүһөнүнэн, тыһынчанан сыллар тухары айылҕа бэйэтэ онорбут дьикти көстүүлээх сирдэрэ бааллар.

Саха сириҥ биир киэн туттуутунан Аан дойдуга биллэр «Өлүөнэ очуостара»буолаллар.Очуостар саастара – 500 мөлүйүүн сыл эбит. Айылҕа онорбут дыккыт көстүүтэ- 40 км усталаах таас хайалар буолаллар.

Муомаҕа « умуллубут вулкан» баар эбит, бу хайаны дьонно атыннык «балаҕан» диэн ааттыылар эбит,тас көстүүтүнэн балаҕанга майгынныыр кини сааһа- 400 сыл.

Бүлүүгэ баар тулукааннар.Биир аата « Ыллыыр кумахтар».Бу кумах куйаарга бэс мастар, сэппэрээктэр сөбүлээн үүнэллэр эбит.Кумахтар анныларыгар ирбэт тон баар.Дыккыт көстүүнүү чуонайдар билигин даҕаны үөрэтэллэр.

«Орто дойду»зоопаркаҕа сылдыбатыа киһи суоҕа буолуо.Саха сириҥ соҕотох зоопарката 2001 сыллаахха тэриллибит.Манна 178 көрүн араас көтөр- суурэр кыстаабыт.Мин эмиэ дьоммун кытта «Орто дойду»зоопаркаҕа сылдыбытым. Араас кыылылары көрбүтүм.Үрүн эһэлэр Калымана уонна Ломоносов оҕолорун аан бастаан көрбүппүт. .Үрүн эһэ оҕотун көрөөрүз оопаркаҕа тыһынчанан киһи сылдыар.

Биир дыккыт көстүүнэн Ханалас улуунугар баар Булуус буолар.Манна төгүрүк сылы быһа дьэнкир уу сүүрүгүрэ сытар.Мууһа, хаара самаан – сайын да ирбэт эбит.Булуус уута ырааһынан аан дойдуга биллэр.

Дыккыт көстүү- дьүкээбил уоттара.Дьүкээбили үксун хоту көрөллөр эбит. Ол эрэри, соторутааҕыта Мэнэ-Ханалас Төнүлүтүгэр дьүкээбилгэ майгынныыр дыккыт көстүүнүү дьонно хаартыскаҕа туһэрбиттэр.

Тымныы чыпчаала- Өймөкөөн. Манна мунутуур тымныы – 71 кыраадыс тымныы буола сылдыбыт.Ол иһин ,манна «Тымныы полюһа» диэн мемориальной дуосканы туруорбуттар.Саха сириҥ саамай тымныы кэмигэр, манна Санта Клаус уоннаЧысхаан оҕонньор көрсөллөр эбит.

Төрөөбүт дойдубут Саха сирэ кыһына уһун, сайына кылгас, ол да буоллар кылгас сайыммытыгар кэрэ, сиздэрэй сибэккилэр сөбүлээн үүнэллэр. «Кыһыл кинигэҕэ» киирбит «дьол сибэккитэ»- Сардаана.

Айылҕа дыктилэрэ-тон буору тобулан тахсар маннайгы ньургуһуннар. Мин сайын эбээбинээн Елизавета Алексеевнанын араас кыраһыабай сибэккилэри үүннэрэн, дыэбит таһын киэргэтэбит. Мин эбээбэр көмөлөһөн, сибэккилэргэ уу кутабын. Эбээм кыһыннары дыэ иһигэр араас кыраһыабай сибэккилэри үүннэрэр.

Биһиги олорор Төхтүрбүтүгэр эмиэ кэрэ сирдэр бааллар, ол курдук Суулар мыраан уонна Дылбаахы мыраана. Суулар мыраан барыта кумах. Онтон Дылбаахыттан Дьокуускай куорат ытыс үрдүгэр көстөр. Кыайыы күнүгэр Дылбаахыттан куорат кыраһыабай салютун көрүөххэ сөп. Дылбаахы уонна Суулар мырааннары хохуйан хоһоонор, ырыалар суруллубуттара.

Түмүкүр этиэм этэ:

1. Төрөөбүт дойдум ытык сирдэрин, кэрэ айылҕатын туһунан элбэҕи биллим –көрдүм.
  2. Маннык кэрэ айылҕалаах сиргэ олорорбуттан киэн тута санаатым.
  3. Оскуолаҕа киирдэхпинэ, өссө элбэҕи билиэм-көрүөм дии саныыбын.
- Оҕолоор, төрөөбүт дойдубутун таптыххайын, айылҕатын харыстыахайын!

Туһаныллыбыт литература:

1. Энциклопедия для детей «Якутия» Якутск, Бичик 2015 .
2. Отличная энциклопедия «Моя Якутия», Якутск 2000
3. Энциклопедия « Саха сирин дыктилэрэ», Якутск 2009.